

Інститут проблем виховання АПН України

ОКСЕНЮК Оксана Володимирівна

УДК 37.035.6:94(07)

**ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ
В УЧНІВ 8-9 КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ
У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ**

13.00.07 – теорія та методика виховання

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Рівненському державному гуманітарному університеті, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
ПАЛЬЧЕВСЬКИЙ Степан Сергійович,
Рівненський державний гуманітарний університет,
професор кафедри загальної і соціальної педагогіки
та акмеології.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ПОМЕТУН Олена Іванівна,
Інститут педагогіки Академії педагогічних наук України,
завідувач лабораторії суспільствознавчої освіти;

кандидат педагогічних наук, доцент
БОНДАРЕНКО Тетяна Євгенівна,
Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний
інститут імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри біології і методик викладання.

Захист відбудеться „_____” _____ 2010 р. о 16.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.454.01 в Інституті проблем виховання АПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М.Берлінського, 9, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині Інституту проблем виховання АПН України (04060, м. Київ, вул. М.Берлінського, 9).

Автореферат розісланий „_____” _____ 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради Л.М. Масол

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В умовах розвитку української державності головною метою національного виховання у XXI столітті є набуття молодим поколінням загальнолюдських цінностей та успадкування духовно-моральних надбань українського народу. Проте існуюча в Україні система освіти не відповідає реальним потребам сьогодення, на що вказує закон України „Про захист суспільної моралі” (від 20 листопада 2003 року), в якому наголошено на необхідності охорони системи етичних норм, що склалися на основі традиційних уявлень про добро, честь, гідність, громадянський обов’язок, совість та справедливість.

Відтак увагу школи необхідно зосередити на навчальному змісті і методиках, які б сприяли формуванню цінностей як способів самопізнання та самореалізації особистості у різних видах творчої діяльності та найголовнішому з них – творіння особистістю самої себе. У цьому аспекті можна відзначити дослідження І.Беха, О.Бреусенко, Ю.Кустової, О.Пометун, Л.Потапюк, С.П’яніна, Л.Разбегаєвої, В.Риндак, О.Сухомлинської, О.Шаповал.

Ціннісно-смилова сфера особистості у дослідженнях Г.Андреєвої, В.Беха, В.Зінченка, В.Москаленко, К.Платонова, Е.Помиткіна, Е.Фромма трактується як вершина структури особистості і вищий рівень її соціальної діяльності. Питання усвідомлення особистістю сутнісного „Я” через власні ціннісні ставлення до себе і до зовнішнього світу розробляли Л.Виготський, Л.Божович, В.Крутецький, О.Леонтьєв, К.Поліванова, С.Рубінштейн. Визначено, що ціннісні ставлення особистості ґрунтуються на гуманістичних принципах і виконують роль регулятора у відносинах між особистістю й оточенням (І.Бех, Н.Ганнусенко, Ж.Омельченко, Н.Полтавська, О.Столяренко, К.Чорна).

Теорія і практика національного виховання в історії вітчизняної педагогіки стали предметом дослідження Г.Ващенко, Б.Грінченка, М.Грушевського, О.Духновича, І.Огієнка, С.Русової, В.Сухомлинського, К.Ушинського, І.Франка, Я.Чепіги. Основою національного виховання є формування і засвоєння учнями національних цінностей (П.Ігнатенко, П.Кононенко, В.Кузь, Ю.Руденко, З.Сергійчук, Д.Тхоржевський). Підкреслено, що національні цінності є одним із чинників консолідації етносів у націю у працях І.Кресіної, І.Кураса, В.Лісового, В.Лутая, О.Нельги. Як результат інтеріоризації норм зовнішнього буття у внутрішній світ особистості на етичній основі трактують національні духовні цінності Т.Алексєенко, Р.Беланова, Н.Полтавська, Т.Яковенко.

Національну самосвідомість особистості у значенні її самооцінки як носія національних цінностей висвітлено у дослідженнях Т.Бондаренко, В.Борисова, М.Боришевського, Г.Гуменюк, І.Лебідь, Р.Осипець, В.Скутіної. Метою вивчення шкільного курсу історії є формування історичної свідомості особистості, яка проявляється в емоційно-ціннісному ставленні до історичного минулого власного народу – історичній пам’яті, в національній ідентифікації і прагненні до етнічного самозбереження – національній самосвідомості, у

засвоєнні загальнолюдського позитивного досвіду в нормах поведінки (К.Баханов, В.Мисан, О.Пометун, Г.Філіпчук, Г.Фрейман).

Зазначимо, що у проаналізованих наукових дослідженнях немає єдиного підходу щодо пояснення змісту і структури поняття „національні цінності”. Також відсутня чітка система визначення змісту, форм і методів формування національних цінностей у старших підлітків у процесі вивчення історії, тому процес формування національних цінностей проходить неадекватно щодо можливостей історичної освіти.

Отже, основна суперечність, з якою пов’язана проблема дослідження, полягає в тому, що, з одного боку, розвиток українського суспільства потребує розбудови державності національно свідомими, духовно багатими членами громади, що вимагає відповідних навчально-виховних методик. А з іншого боку, сучасна школа малоєфективно застосовує педагогічні засоби забезпечення виконання зазначеного соціального замовлення, які можна використовувати у процесі вивчення окремих шкільних навчальних предметів, зокрема історії. Зважаючи на це, існує необхідність у розв’язанні проблеми дослідження та осмисленні теоретичних і практичних засад формування національних цінностей як змістово-функціональної основи процесу виховання, яку можна було би застосовувати з метою глибокого засвоєння учнями не лише історичних знань, умінь і навичок, а й досвіду емоційно-ціннісного ставлення та творчої діяльності, на базі яких зростає життєва і соціальна компетентність учнів.

Тому актуальність і практичні потреби сучасного етапу розвитку української держави й педагогічної науки (консолідація нації, її історичної свідомості і культури, захист суспільної моралі), а також недостатня теоретико-педагогічна та методична розробка проблеми формування національних цінностей у старших підлітків (вікового періоду становлення особистості – людини і громадянина) у процесі вивчення історії в загальноосвітній школі зумовили вибір теми дослідження **„Формування національних цінностей в учнів 8-9 класів загальноосвітніх шкіл у процесі вивчення історії”**.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційну роботу виконано в рамках Держбюджетної теми „Феноменологія морального розвитку особистості: детермінація, механізми, генезис”, яка досліджується кафедрою вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету згідно з планом пріоритетних напрямів дослідження Міністерства освіти і науки України (номер держреєстрації 0106U000636). Тему дисертаційної роботи затверджено на засіданні вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету (протокол №6 від 31.01.2002 р.), а також узгоджено у Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол №3 від 30.03.2004 р.).

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування національних цінностей в учнів 8-9 класів у процесі вивчення історії в загальноосвітніх навчальних закладах.

Мета дослідження конкретизується такими **завданнями**:

- 1) проаналізувати стан проблеми формування національних цінностей у філософській, соціологічній та психолого-педагогічній літературі;
- 2) уточнити сутність поняття „національні цінності”, а також зміст, структуру, особливості їх формування у старших підлітків із позиції національно-культурних реалій українського державотворення;
- 3) визначити критерії, показники і виявити рівні сформованості національних цінностей в учнів 8-9 класів загальноосвітніх шкіл;
- 4) теоретично обґрунтувати, розробити й експериментально перевірити структурно-функціональну модель формування національних цінностей у старших підлітків засобами історичної освіти, основою якої є такі педагогічні умови, як ціннісноформувальна діяльність вчителя та ціннісна діяльність учня;
- 5) розробити методичні рекомендації для вчителів загальноосвітніх шкіл щодо формування національних цінностей у старших підлітків засобами історичної освіти.

Об’єктом дослідження є процес формування національних цінностей в учнів 8-9 класів загальноосвітніх шкіл.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування національних цінностей у старших підлітків у процесі вивчення історії в загальноосвітній школі.

Теоретичну основу дослідження становлять загальнофілософські та психолого-педагогічні положення про: виховуюче навчання (Й.Ф.Герbart); сутність і значення цінностей у навчально-виховному процесі (С.Анісімов, І.Бех, І.Зязюн, В.Лутай, В.Сухомлинський); аксіологічний підхід до викладання історії (В.Горський, О.Пометун, О.Удод, Г.Філіпчук); першочерговість формування громадянина-патріота в системі завдань національного виховання (П.Ігнатенко, П.Кононенко, Ю.Руденко, К.Чорна); національні цінності як соціально-культурні та духовні норми етносу (О.Вишневський, В.Кузь, Ю.Римаренко, З.Сергійчук, Д.Тхоржевський); національну самосвідомість особистості у значенні її самооцінки як носія національних цінностей (Т.Бондаренко, В.Борисов, Г.Гуменюк, І.Лебідь, Р.Осипець); єднання культур на основі плюралізму та імперативу загальнолюдських цінностей і духовності (Т.Аболіна, В.Біблер, С.Гессен, В.Кремень, М.Никандров, А.Сиротенко, О.Сухомлинська); формування і розвиток самосвідомості, становлення особистої аксіологічності й сензитивності до духовності у старшому підлітковому віці (Л.Божович, І.Булах, Л.Виготський, О.Киричук, Г.Костюк, В.Роменець, С.Рубінштейн, М.Яновська).

Методи дослідження. Використано комплекс методів науково-педагогічного дослідження, які дали змогу зробити наступне:

теоретичні: історико-структурний метод – системно представити історіографію вивчення цінностей у науці; термінологічний аналіз – визначити використаний у дослідженні категорійно-понятійний апарат відповідно до предмета дослідження; порівняльний аналіз – порівняти педагогічні умови формування національних цінностей, представлені у різних навчально-виховних

концепціях; класифікація, інтегрування – теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування національних цінностей у старших підлітків; теоретичне моделювання – розробити структурно-функціональну модель формування національних цінностей у старших підлітків засобами історичної освіти;

емпіричні: анкетування, бесіди – виявити рівні сформованості національних цінностей в учнів, з'ясувати доцільність застосування ціннісноформувальної діяльності вчителів у процесі викладання історії; пряме систематичне спостереження – вивчити стан сформованості національних цінностей у старших підлітків; констатувальний і формувальний педагогічні експерименти – довести ефективність запропонованих педагогічних умов формування національних цінностей у старших підлітків засобами історичної освіти у практиці роботи загальноосвітніх навчальних закладів; методи математичної статистики – встановити достовірність результатів формувального експерименту.

Основною експериментальною базою дослідження стали загальноосвітні школи I-III ступенів: №1, 18, 20, 22, 23, 27 м. Рівного, №3, 11 м. Ковеля Волинської області, №4 м. Нетішина Хмельницької області, а також загальноосвітні школи I-III ступенів с. Бокійма Млинівського району і с. Голубне Березнівського району Рівненської області. Всього дослідною роботою було охоплено 1078 учнів і 64 вчителів.

Наукова новизна дослідження. Уперше науково обґрунтовано, розроблено й експериментально апробовано педагогічні умови формування національних цінностей у старших підлітків у процесі вивчення історії в загальноосвітніх навчальних закладах, які полягають у ціннісноформувальній діяльності вчителя і ціннісній діяльності учня; *уточнено* сутність поняття „національні цінності” на основі конституційного пояснення нації як етнополітичної спільноти і визначення гуманістичної моралі базою становлення особистості, а також критерії (когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісний) і показники визначення рівнів сформованості національних цінностей у старших підлітків.

Удосконалено систему відбору і структурування змісту історичного навчального матеріалу з метою підвищення рівня сформованості національних цінностей в учнів 8-9 класів загальноосвітніх шкіл. *Подальшого розвитку* набули основні положення особистісно орієнтованого підходу до формування національних цінностей у старших підлітків у загальноосвітніх навчальних закладах.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що розроблені форми, методи, прийоми і засоби формування національних цінностей в учнів 8-9 класів загальноосвітніх шкіл у процесі вивчення історії впроваджено у практику роботи загальноосвітніх навчальних закладів як складові національно-патріотичного, духовно-морального виховання особистості.

Результати дослідження знайшли своє практичне застосування під час розробки методичних рекомендацій із формування національних цінностей у старших підлітків у процесі вивчення історії для вчителів загальноосвітніх

навчальних закладів, класних керівників, вчителів. Крім того, сформульовані в результаті дослідження теоретичні положення і висновки можуть бути застосованими у навчально-виховному процесі педагогічних середніх і вищих закладів під час читання курсів загальної педагогіки, історії педагогіки, філософії освіти, спецкурсів для підготовки вчителів історії, у педагогічній практиці студентів, у системі фахової підготовки і перепідготовки педагогічних працівників.

Впровадження результатів дослідження здійснено у процесі дослідно-експериментальної роботи в загальноосвітніх школах Волинської, Рівненської та Хмельницької областей: у загальноосвітніх школах I-III ступенів №1, 18, 20, 22, 23, 27 м. Рівного та с. Бокійма Млинівського району і с. Голубне Березнівського району Рівненської області (довідка №01-09/01-3658 від 20.11.2008 р.), №5, 10 м. Рівного (довідка №01-12/1094 від 31.12.2009 р.), №3, 11 м. Ковеля Волинської області (довідка № 01-16/19 від 25.11.2008 р.), №4 м. Нетішина Хмельницької області (довідка № 01-12/21 від 22.11.2008 р.); у Рівненському державному гуманітарному університеті (довідка № 177 від 28.11.2008 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження були представлені у доповідях на Міжнародних науково-практичних конференціях „Формування професійної майстерності майбутнього вчителя в умовах ступеневої освіти” (Житомир, 2003 р.), „Громадянська освіта в дії. Молодь – школа – громада” (Київ, 2006 р.), „Національна система освіти та виховання в Україні: історія, теорія, практика” (Київ, 2006 р.); Всеукраїнських науково-практичних конференціях „Системно-розвивальне навчання: суть, досвід, перспективи” (Рівне, 2001 р.), „Педагогічні основи інтеграції змісту освіти” (Полтава, 2002 р.), „Педагогічні засади формування у підростаючого покоління активної громадянської позиції” (Київ, 2002 р.), „Соціально-психологічні детермінанти формування гендерних стереотипів” (Рівне, 2003 р.), „Педагогічне мислення в контексті теоретико-методичної спадщини А.С. Макаренка і сучасної педагогіки” (Рівне, 2008 р.); обговорювалися на науково-методичних семінарах і засіданнях кафедри педагогіки Рівненського державного гуманітарного університету (Рівне, 2001-2009 рр.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації відображено в 11 одноосібних друкованих працях, із них – 1 навчально-методичне видання й 10 статей у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів і висновків до кожного з них, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 288 сторінок, із них – 172 сторінки основного тексту. Дисертація містить 12 рисунків, 11 таблиць. Список використаної літератури складає 370 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження та її актуальність, визначено мету, завдання, об’єкт, предмет, теоретичну основу й методи дослідження, наукову новизну та практичне значення роботи. Подано відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження.

У першому розділі – „Теоретичні основи формування національних цінностей у старших підлітків” – здійснено теоретичний аналіз стану розробленості проблеми формування національних цінностей в учнів загальноосвітніх навчальних закладів у педагогічній науці і практиці; уточнено сутність поняття „національні цінності”; розкрито ознаки, компоненти, критерії і виявлено рівні сформованості національних цінностей в учнів 8-9-х класів; обґрунтовано потенційні можливості історичної освіти для формування національних цінностей; охарактеризовано результати початкового етапу констатувального експерименту.

Виявлено, що у більшості філософських, соціологічних і психолого-педагогічних досліджень (Г.Андреева, О.Бреусенко, І.Булах, І.Гоян, В.Карпенко, О.Киричук, А.Корецька, І.Надольний, Ж.Омельченко, Е.Помиткін, Л.Потапюк, С.П’янзін, В.Роменець, В.Скутіна, О.Столяренко, Е.Фромм, О.Ціхоцька) цінність тлумачиться як специфічна функція свідомості людини, що є основою людської діяльності і відображає зміст мети, норм діяльності, співвіднесених із конкретною історичною соціокультурною ситуацією. Вищими, абсолютними цінностями номінуються духовні, оскільки вони є щодо особистості самодостатніми і такими, що вимагають її морального ставлення до самої себе. Встановлено, що цінності найбільше ідентифікуються в особистісному вияві, у вибіркового ставленні людини до різних сторін діяльності і є регулятором поведінки людини. Способом з’ясування цінності є оцінка, а способом засвоєння цінності – її емоційне переживання.

Розробка питання національних цінностей здійснюється у дослідженнях природи етносу і нації, оскільки цінності визнано одним із чинників консолідації етносів у націю. Конституційне тлумачення нації (як спільноти всіх громадян України, різних за етнічним походженням, але об’єднаних спільною територією, державою, культурою і національною свідомістю), доповнене основними положеннями Концепції виховання гуманістичних цінностей в учнів загальноосвітньої школи (цінність – це вибір, що виявляє особистісну сутність людини), а також філософський підхід до визначення і психологічна складова цінностей дали змогу зупинитися на наступному твердженні.

Національні цінності – це система позитивних особистісно і суспільно значущих утворень, що виявляється у сфері суб’єктно-об’єктних відносин, усвідомлюється етнополітичною спільнотою і засвоюється нею у духовно-практичній діяльності. Національні цінності зумовлюють становлення духовної спільноти і взаємосприйняття етнічних суб’єктів навіть за умови відсутності безпосереднього зв’язку між ними.

Зважаючи на те, що не існує єдиної класифікації національних цінностей, конкретизовано їх структуру. Наші пошукові зусилля зосередилися на наступних національних цінностях: *патріотизм, історична пам’ять, політична воля, національна гідність, державні та національні символи*. Інтегративною властивістю системи національних цінностей визнано національну самосвідомість, котру розуміємо як самоідентифікацію суб’єкта як представника

національної спільноти, його самооцінку як носія її цінностей і самоспонування до здійснення на їх основі життєвого вибору.

Ознакою становлення особистості є формування самосвідомості – усвідомлення особистістю сутнісного „Я” через власні ставлення до зовнішнього світу. Тому основними компонентами сформованості національних цінностей в учнів 8-9 класів загальноосвітніх шкіл визначено ціннісні ставлення як атрибутивну характеристику самоусвідомлення особистості старшого підлітка. Осмислення ціннісних ставлень переростає у ціннісну орієнтацію – систему установок, спрямованих на засвоєння цінностей для їх закріплення і відтворення у житті. Зважаючи на твердження про те, що психологічна структура формування ціннісної орієнтації виражена через зв’язок потреби → установки → інтереси → мотиви → цілі → ідеали → свідомість → переконання → вибір → ціннісна орієнтація (П.Ігнатенко), а також на розкриття сутності цінності через зміст потреби, установки, інтересу, мотиву, цілі діяльності (Л.Божович, М.Добринін, Б.Додонов, О.Леонтьєв, Г.Олпорт, Е.Фромм), констатовано наступне. Усвідомлені цінності є основою переконань, світогляду, самореалізації особистості, тому ціннісні ставлення проявляються на рівні інтелекту, емоцій, поведінки, що дало змогу визначити наступні компоненти сформованості національних цінностей – пізнавальний, емоційний, поведінковий.

Установлені компоненти сформованості національних цінностей досліджували за допомогою когнітивного, емоційно-ціннісного, діяльнісного критеріїв, а на основі їх діагностики у старших підлітків були визначені високій, середній і низький рівні сформованості національних цінностей. Узагальненим, цілісним показником сформованості національних цінностей у старших підлітків вважалася присутність характеристик кожного попереднього критерію у наступному: когнітивний критерій (система знань про національні цінності) є базою емоційно-ціннісного (знання стають значущими за умови особистісного емоційного переживання), а діяльнісний – це практична реалізація когнітивного й емоційно-ціннісного критеріїв.

Показниками сформованості *пізнавального* компонента є глибина й повнота уявлень і понять особистості про національні цінності, а також ступінь її усвідомлення ціннісного ставлення до себе, інших, Батьківщини, людства; це усвідомлення власної індивідуальності та неповторності як представника нації, вироблення оцінних умінь, критичного способу мислення. Показниками сформованості *емоційного* компонента є позитивне емоційне сприймання особистістю цінностей нації, які стають особистісними, коли емоційно переживаються вихованцем, оскільки переживання є формою вияву ставлення. Емоції – це безпосередні переживання, з яких формується ставлення, а почуття – це самі ціннісні ставлення, які проявляються у почуттях патріотизму, національної гідності, вболівання за майбутнє держави. *Поведінковий* компонент полягає у реалізації знань про національні цінності і позитивних емоцій у ставленні до них у моделюванні особистістю ціннісної діяльності стосовно себе і навколишнього світу. Це здатність виявляти особистісну

позицію громадянина, патріота, гуманіста; здійснювати самооцінку особистісних якостей у співставленні з національними цінностями, саморегуляцію поведінки, усвідомлювати себе як носія соціальних ролей.

В організації констатувального експерименту першим етапом стало діагностування сформованості національних цінностей у старших підлітків засобами історичної освіти. Анкетуванням і бесідами щодо розуміння старшими підлітками сутності національних і духовних цінностей, ієрархії особистісних вартостей, ставлення до історії, визначення рівня національної самосвідомості було охоплено упродовж 2003-2005 навчальних років 1078 учнів 8-9-х класів одинадцяти загальноосвітніх шкіл Волинської, Рівненської та Хмельницької областей. З'ясовано, що старшим підліткам властиві превалювання цінностей споживацтва, низький рейтинг національних цінностей в особистісній ціннісній ієрархії (особисті цінності цікавлять респондентів у 16 разів більше від загальнолюдських і у 5 разів – від національних); оволодіння поняттями національних цінностей на рівнях розпізнавання і репродукції. Історія як навчальний предмет важлива для 42,3% опитаних, а 38,7% тяжіють до слабого розуміння і вияву національної самосвідомості.

Високий рівень сформованості досліджуваної якості характеризує те, що учень глибоко засвоїв знання про національні цінності, вміє аналізувати, класифікувати, оцінювати їхню роль у власному і суспільному житті. Самостійність, наполегливість, творчість та ініціативність учня при застосуванні знань про національні цінності у різних життєвих ситуаціях. Наявність розвинутих національних почуттів (гідності, патріотизму), прояви справедливості, відповідальності, щирості, тактовності у стосунках з людьми. Сформоване почуття обов'язку перед державою і самим собою, законслухняність, національно-патріотична активність, відповідальність за збереження і примноження культурно-історичних надбань нації. Розвинуті ціннісні ставлення до себе (прагнення до саморегуляції, самовдосконалення), до інших (прояви емпатії, толерантності), Батьківщини (спроможність на патріотичний вчинок, захист незалежності держави, її національних цінностей у власній життєдіяльності), до людства (співтворчість, співжиття на принципах гуманістичної моралі).

Учню з *середнім* рівнем сформованості національних цінностей властиві неповні, фрагментарні знання про національні цінності, іноді – засвоєні формально; достатня зацікавленість світоглядними і національними проблемами, але мотиви до суспільно значущої діяльності нестійкі, іноді відсутнє їхнє усвідомлення. Не завжди виявляє самостійність, наполегливість, ще рідше – творчість та ініціативність у застосуванні знань про національні цінності. Поверхневий інтерес до національної сфери життя, пасивність у вияві патріотизму. Вибірковий прояв позитивних емоцій; відповідальність і повага спостерігається, в основному, у ставленні до близьких людей. Наявна система ціннісних ставлень до себе (часткові прагнення до самопізнання, самоствердження, самооцінки), до інших (вибірковість у реалізаціях принципів співробітництва і співтворчості), до Батьківщини (дотримання основних

конституційних прав і свобод, пошана до державних символів), до людства (намагання дотримуватися гуманістичних основ співжиття).

Учень із *низьким* рівнем досліджуваної якості епізодично володіє розумінням сутності понять національних цінностей. Випадкове виконання громадських завдань, доручень може здійснюватися за наявності постійного зовнішнього контролю. Мотив уникнення невдач домінує над мотивом досягнення успіхів, тому учень не проявляє самостійності і творчості, іноді бездіяльний та байдужий стосовно навколишнього оточення. Патріотичні почуття мають декларативний характер, коли їх вияв стосується особистих інтересів учня. Ситуативно проявляються ціннісні ставлення до себе (спроби самопізнання, самоаналізу не привели ще до формування цілісного образу „Я”), до інших (за вимоги суспільства є прояви добра, відповідальності, рідко – з власної ініціативи), до Батьківщини (під тиском громадської думки або з власних корисливих міркувань), до людства (фрагментарно, інколи не усвідомлено є прояви реалізації гуманістичних цінностей).

Початковий етап констатувального експерименту засвідчив, у загальному, неповне, фрагментарне оволодіння поняттями національних цінностей, пасивність до прояву патріотизму і громадянської позиції, до задоволення потреб старших підлітків у самопізнанні, самовдосконаленні.

У *другому розділі* – „**Педагогічні умови формування національних цінностей в учнів 8-9 класів загальноосвітніх шкіл у процесі вивчення історії**” – обґрунтовано структурно-функціональну модель формування національних цінностей у старших підлітків засобами історичної освіти; визначено вихідні засади експериментальної методики; подано алгоритм організації дослідно-експериментальної роботи і здійснено аналіз її результатів.

Науково обґрунтована структурно-функціональна модель формування національних цінностей у старших підлітків засобами історичної освіти (див. рис. 1) передбачала створення таких необхідних педагогічних умов, як ціннісноформувальна діяльність учителя (зовнішня умова – спеціально організована вчителем діяльність учня із засвоєння цінностей) та ціннісна діяльність учня (внутрішня умова, що передбачає задоволення потреб і мотивів учня у самопізнанні, самоствердженні, саморегуляції, які є основними характеристиками становлення підлітка як особистості). Зауважимо, що ціннісноформувальна діяльність вчителя зумовлює ціннісну діяльність учня: ціннісноформувальна діяльність учителя є системою дій, спрямованих на вироблення у старших підлітків ціннісного ставлення до власного життя і життя нації, держави, людства, а також на реалізацію потреби учнів в участі у національно-культурному житті регіону. Відповідно, чинниками впливу на формування національних цінностей у старших підлітків у дослідженні стали відбір і структурування елементів змісту історичного навчального матеріалу; визначення форм, методів, прийомів і засобів їх засвоєння та поглиблення; спеціальна (ціннісноформувальна) діяльність учителя, що зумовлює специфічну (ціннісну) діяльність учня.

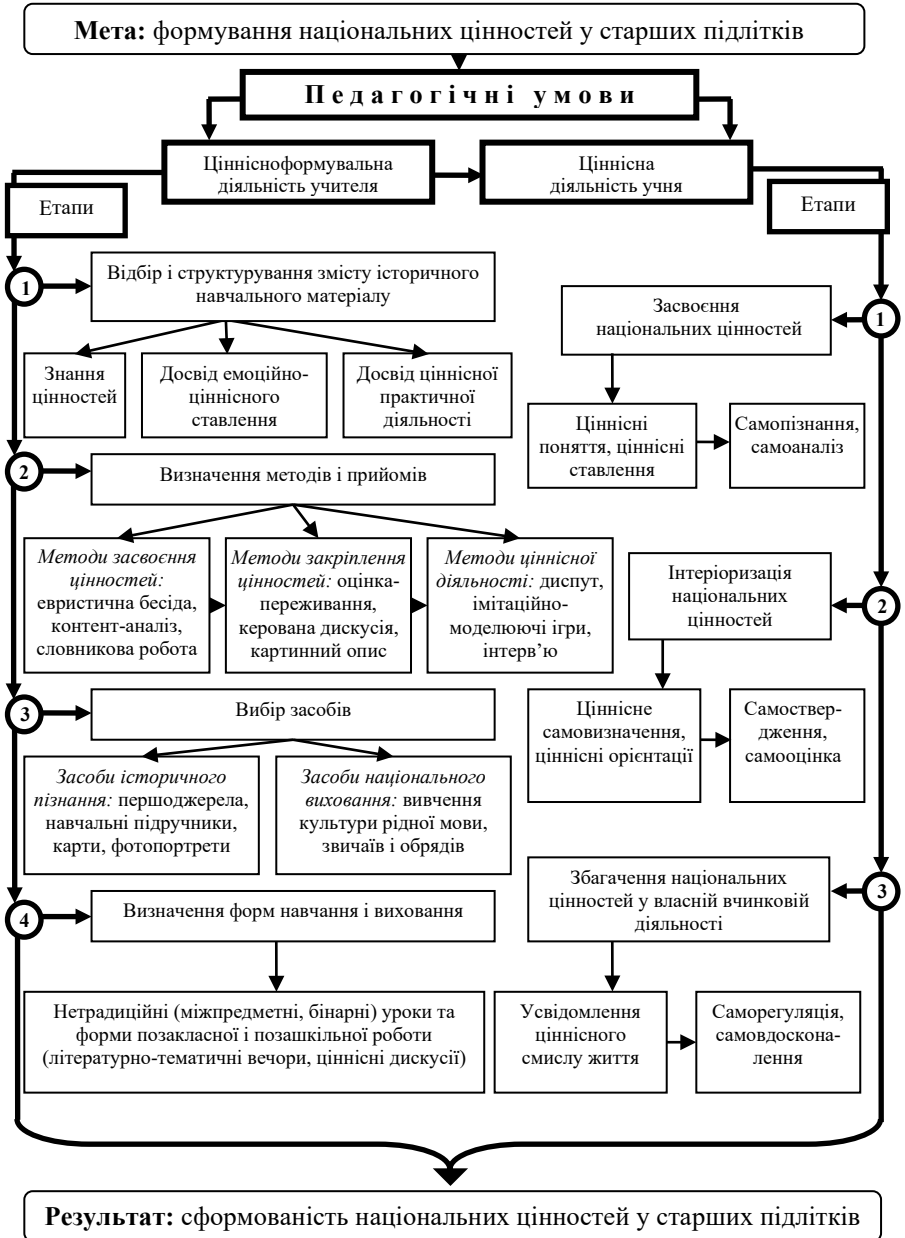

Рис.1. Структурно-функціональна модель формування національних цінностей у старших підлітків засобами історичної освіти

В основі ціннісної діяльності учня лежить процес становлення його як особистості і процес розвитку його ціннісних понять в усвідомлення ціннісного смислу життя. Вищий рівень сформованості національних цінностей забезпечується через набуття досвіду творчої діяльності, оскільки на вищому рівні сформованості національних цінностей особистості властиве здійснення ціннісних процесів (відтворення і продукування, збагачення цінностей у власних діях). Ціннісна діяльність учня здійснюється у процесі розвитку пізнавального, емоційного і поведінкового компонентів сформованості національних цінностей, а також ціннісних ставлень, що реалізується через засвоєння сутності понять національних цінностей, їх інтеріоризацію і закріплення, примноження у поведінці. Кожний етап ціннісної діяльності учня супроводжують певні методи його самовиховання (наприклад, формування ціннісних понять, ціннісних ставлень – методи самопізнання, самоаналізу і т.д.).

Сформованість національних цінностей у старшого підлітка розглядається як багатопланова інтегративна якість особистості, що є результатом реалізації комплексу виховних впливів (як свідомо організованих, так і стихійних), поєднаних із роботою суб'єкта над собою, і яка містить характеристики національно свідомої особистості, що виявляються у системі її ціннісних ставлень.

Результати констатувального експерименту (другий етап якого включав вивчення змісту навчальних програм, підручників з історії щодо їх можливостей у формуванні національних цінностей, організації вчителями системи ціннісноформуальної діяльності у процесі викладання історії; третій – визначення рівнів сформованості національних цінностей в учнів у завданнях предметного (навчального) і непередметного (виховного) змісту) показали, що 30,51% опитаних учнів (від 1078 респондентів) мають низький рівень сформованості національних цінностей, 52,06% – середній і 17,48% – високий. Підтверджено, що сучасна система навчання історії не реалізує належним чином її ціннісну функцію, недостатньо розвиває досвід емоційно-ціннісного ставлення та творчої діяльності, який для становлення особистості старшого підлітка є необхідною умовою. Також відсутність систематичної пояснювальної роботи з питань самопізнання, самооцінки і самоствердження зумовлює незадовільний рівень сформованості цих процесів у старших підлітків, що призводить до пасивності учнів у суспільно-громадському житті.

Структурно-функціональна модель формування національних цінностей у старших підлітків засобами історичної освіти була перевірена упродовж 2005-2008 навчальних років при проведенні формуально-експерименту, в якому було задіяно 794 учні 8-9-х класів і 26 учителів дев'яти загальноосвітніх шкіл. Основними напрямками в експериментальній роботі педагогів стали формування в учнів понять національних цінностей через їх предметно-змістове наповнення навчальним історичним матеріалом, стійких ціннісних ставлень; забезпечення інтеріоризації національних цінностей, формування потреби в оволодінні ними, їх закріплення у поведінці; збагачення національних цінностей у власній вчинковій діяльності учнів, визначення ролі національних цінностей в особистісній ціннісній ієрархії підлітків, формування стійких ціннісних орієнтацій.

Ціннісноформувальна діяльність вчителя, спрямована на організацію ціннісної діяльності учня у процесі вивчення навчальних тем, складається з трьох етапів:

1. Стимулювання підвищення пізнавальної, національно-патріотичної активності учнів через застосування методів самопізнання (співставлення себе з оточенням) – проведення опитувальних методик для визначення рівня емпатії, емоційної спрямованості, рівня національної самосвідомості; актуалізація емоційно-ціннісного, творчого досвіду учнів – проблемні питання, виховні ситуації з метою створення мотивації навчально-пізнавальної діяльності учнів; висвітлення у темі й меті уроку конкретних національних цінностей, які найбільше виражені у навчальному змісті уроку.

2. Організація виконання вправ і практичних завдань учнями для засвоєння та поглиблення теоретичного матеріалу; вивчення допоміжних джерел, інформаційних повідомлень у вигляді бесід діалогічного характеру, формулювання світоглядних висновків. Після виконання учнями завдань – застосування методів рефлексії: учні діляться враженнями щодо розуміння сутності певних цінностей в означеному історичному періоді; порівнюють свої відчуття з переживаннями історичних діячів.

3. Організація застосування учнями цінностей у власній діяльності – завдання ціннісного спрямування: характеристика особи історичного діяча, аналіз ціннісних трансформацій суспільної свідомості у світлі вивчених фактів, явищ, подій; прогнозування наслідків подій у майбутньому, захист самостійних творчих і дослідницьких робіт тощо. Домашнє завдання учнів передбачає відтворення вивченого матеріалу у ціннісному аспекті (робота творчого характеру).

Вправи „Нестандартне поєднання”, „Ціннісні асоціації”, „Допиши тезу” були спрямовані на узагальнення і систематизацію знань учнів про національні цінності. Творчі роботи на основі особистих спостережень, спогадів, переживань („Із сімейного архіву”, „Ой роде мій красний...”, „Лист у вічність”) у вигляді опису, розповіді чи роздуму про певну національну чи духовну цінність як родинну, сімейну реліквію, яка має вплив на конструювання власного життя учнем, допомагали старшим підліткам усвідомити особисту ієрархію цінностей, роль у цій структурі цінностей нації, держави, людства. Складання загадок, акровіршів, дум, казок, байок сприяли розвитку асоціативності мислення, допомагали вербалізованій цінності надати візуального сприйняття через засоби мистецтва (живопис, графіку, скульптуру, фото- і кіномистецтво).

Доведено, що методи пояснення цінностей, евристичної бесіди світоглядного спрямування, контент-аналізу сприяють формуванню і закріпленню у свідомості учнів системи знань про національні цінності, власні ціннісні ставлення, самопізнанню і самоаналізу (когнітивний критерій сформованості національних цінностей). Реалізацію емоційно-ціннісного критерію, самоствердження, самооцінки забезпечують методи виховуючих ситуацій, оцінки-переживання, керованої дискусії, творчого етичного діалогу, ситуативно-рольових ігор, моделювання ситуацій ціннісного вибору. Досягненню закріплення умінь і навичок ціннісного аналізу й ціннісної дії, саморегуляції та самовдосконалення

(діяльнісний критерій) сприяють дослідницькі і творчі проекти (з елементами самоаналізу, самооцінки, саморегуляції, моральної рефлексії), авторські методики – складання характеристики історичного діяча „Листок роздумів про славне ім'я...”, асоціативної розповіді „Жив-був...”, „Рецензія на майбутнє”, „Газетна дискусія”.

Систему методів і прийомів засвоєння й закріплення цінностей (символізація цінності, словникова робота, ретроальтернативні завдання) доповнено нетрадиційними формами уроків (бібліографічний урок, урок-архів, вернісаж, -вистава, -пам'ять, урок патріотизму, кіноурок) і позакласними, позашкільними виховними формами роботи (етичні турніри, ціннісні дискусії, літературно-тематичні вечори „Бабусина комірчина”, „Презентація часу: цінність”, „Світлини з минулого”, історичні читання „Думки проти течії”, подорожі до джерел народної творчості, краєзнавчі експедиції), що забезпечує ціннісне моделювання поведінки учнів. Засоби національного виховання (вивчення культури рідної мови, родинно-побутового етикету, звичаїв і обрядів народу, пісенного фольклору) в історично-пізнавальній інтерпретації допомагають старшим підліткам (у синтезі з методами, формами і змістом) узгодити ціннісне самопізнання з ціннісним смыслом життя нації, людства, активізувати свою участь у суспільно-громадській діяльності, творчо культивувати у собі позитивні якості, тобто здійснювати самовиховання.

Результативність формувального експерименту була встановлена на основі порівняння контрольних зрізів на початку та в кінці експерименту. Порівняльний аналіз рівнів сформованості національних цінностей представлений у таблиці 1. Динаміка змін рівнів сформованості національних цінностей засвідчила суттєву перевагу учнів експериментальної групи на високому рівні (48,85%) порівняно з учнями контрольної групи (23,94%). Достовірність одержаних результатів перевірили за допомогою критерію χ^2 (К.Пірсона).

Таблиця 1

**Динаміка рівнів сформованості національних цінностей
в учнів 8-9 класів загальноосвітніх шкіл**

Кількість учнів	Рівні сформованості національних цінностей					
	Низький		Середній		Високий	
	Початок ФЕ	Кінець ФЕ	Початок ФЕ	Кінець ФЕ	Початок ФЕ	Кінець ФЕ
Експериментальна група (393)	27,31%	16,55%	49,83%	34,6%	22,86%	48,85%
Контрольна група (401)	29,1%	32,17%	52,64%	43,89%	18,29%	23,94%

Отже, дослідно-експериментальна робота дала підстави для висновку, що національні цінності ефективно формуються у старших підлітків за умови

цілеспрямованого педагогічного впливу (ціннісноформувальної діяльності вчителя – відбору і структурування елементів змісту історичного навчального матеріалу; визначення методів, прийомів, засобів та форм їх засвоєння і поглиблення), у тому числі й на процес становлення особистості старшого підлітка. Водночас формування цінностей – процес двосторонній, і учень у ньому не стільки об'єкт впливу зовнішніх сил, скільки суб'єкт самовдосконалення. У процесі самовиховання особистості ціннісне ставлення до себе зумовлює формування ціннісного ставлення до інших, до суспільства, до людства.

Таким чином, формування національних цінностей в особистості в умовах загальноосвітнього навчального закладу є вагомим джерелом розвитку у старших підлітків національної самосвідомості, гідності, патріотизму, історичної пам'яті, політичної волі, пошани до державних і національних символів, ціннісного ставлення до життя. Одержані в результаті формувального експерименту показники динаміки змін рівнів сформованості національних цінностей в учнів 8-9 класів загальноосвітніх шкіл підтвердили ефективність упровадження теоретично обґрунтованих, розроблених педагогічних умов формування національних цінностей у старших підлітків засобами історичної освіти.

ВИСНОВКИ

1. На основі вивчення філософської, соціологічної і психолого-педагогічної літератури встановлено, що у теорії та практиці навчання й виховання утвердилося неоднозначне ставлення до розуміння сутності і структури національних цінностей, а також їх формування у навчально-виховному процесі. З одного боку, згідно національних засад сучасної школи, поглиблюється впевненість у необхідності формування в учнів національних цінностей, а з іншого, існує думка про недостатню змістову розробленість самої проблеми. У процесі дослідження з'ясовано, що формування національних цінностей у старших підлітків у процесі вивчення історії здійснюється фрагментарно, в основному, за рахунок зростання кількості понять про цінності у змісті навчального історичного матеріалу.

2. Відповідно до завдань дослідження уточнено дефініцію національних цінностей. Логіка розвитку дослідження базувалась на поясненні нації як етнополітичної спільноти і визначенні гуманістичної моралі базою становлення особистості. Відтак, національні цінності є системою позитивних особистісно і суспільно значущих утворень, що виявляється у сфері суб'єктно-об'єктних відносин, усвідомлюється етнополітичною спільнотою і засвоюється нею у духовно-практичній діяльності. Таке розуміння національних цінностей збагачує зміст цього поняття і відкриває нові можливості для їх формування на основі застосування особистісно орієнтованого підходу, що є не тільки одним із завдань сучасної школи, але й об'єктивною необхідністю.

У процесі визначення структури національних цінностей ми виходили з філософської концепції про матеріальну та ідеальну форми буття, згідно якої об'єктивно існує два види національних цінностей – духовні і матеріальні. У дослідженні національні цінності висвітлено з позиції духовних цінностей,

оскільки формування духовно багатой особистості є основою патріотизму і людяності. Тому національні цінності ми розглядаємо як цілісну систему, яка має внаслідок взаємодії частин інтегративну властивість, якої окремо не має жодна з частин, – це національна самосвідомість. Ознаками системи національних цінностей є структура, елементи, системна властивість (національна самосвідомість), її світоглядно-орієнтаційна і смисло-визначальна функції. Базою структури національних цінностей є патріотизм, історична пам'ять, політична воля, національна гідність, державні та національні символи.

3. Головними компонентами сформованості національних цінностей у старших підлітків є ціннісні ставлення особистості до самої себе, до інших, Батьківщини і людства, які проявляються на рівні інтелекту, емоцій, поведінки, що визначаються на основі когнітивного, емоційно-ціннісного і діяльнісного критеріїв. Когнітивний критерій розкриває ступінь сформованості системи знань про національні цінності, усвідомлення ціннісного ставлення особистості до самої себе як представника нації і до самої нації загалом. Емоційно-ціннісний характеризує позитивне сприймання національних цінностей особистістю, оскільки емоційні переживання є основою емоційно-ціннісного ставлення особистості до об'єктів навколишньої дійсності. Діяльнісний критерій урахує реалізацію знань й особистісних емоційних переживань національних цінностей у моделюванні ціннісної діяльності особистості щодо себе і навколишнього світу. На основі діагностики зазначених компонентів у старших підлітків були визначені високий, середній і низький рівні сформованості національних цінностей.

4. Теоретичне обґрунтування, розробка й експериментальна перевірка структурно-функціональної моделі формування національних цінностей у старших підлітків засобами історичної освіти дала змогу виявити педагогічні умови формування національних цінностей: зовнішньою умовою є організація, стимулювання й управління процесом формування національних цінностей в учнів, що означено ціннісноформувальною діяльністю вчителя історії; внутрішня умова – це формування особистісних механізмів засвоєння, закріплення та реалізації національних цінностей особистістю підлітка у власному і громадському житті, що означено ціннісною діяльністю учня. Ціннісноформувальна діяльність учителя складається з етапів відбору і структурування елементів змісту навчального матеріалу, визначення методів і прийомів діяльності, вибору засобів і форм навчання й виховання, які спрямовані на екстраполяцію результатів діяльності вчителя й учнів у позакласній і позашкільній роботі. Ціннісна діяльність учня забезпечується засвоєнням змісту понять національних цінностей та взаємозв'язків між ними, закріпленням національних цінностей у поведінці, їх збагаченням у вчинковій діяльності учня.

У перебігу формувального експерименту перевірено доцільність педагогічних умов формування національних цінностей, представлених у структурно-функціональній моделі формування національних цінностей у старших підлітків засобами історичної освіти, у практиці роботи загальноосвітніх навчальних закладів. Ціннісноформувальна діяльність учителя

стала спеціально організованим навчально-виховним процесом, що спонукав до самопізнання і самоствердження учнів, зокрема, до оволодіння ними вміннями керувати собою, адекватно реагувати на ситуації життя, виховувати волю. Створені у процесі експерименту педагогічні умови для формування національних цінностей через реалізацію емоційно-ціннісного ставлення і набуття творчого досвіду учнями представлені комплексом відібраного і структурованого навчального змісту з актуалізацією його національно-ціннісного спрямування, методів, прийомів, засобів і форм навчання й виховання, скерованих на ціннісне самовизначення учнів.

Порівняння результатів дослідної роботи в експериментальній і контрольній групах виявило позитивну динаміку змін рівнів сформованості національних цінностей у першій групі. Дослідно-експериментальна робота засвідчила наявність позитивних змін у свідомості й поведінці старших підлітків: формування ціннісної системи; умінь вольової регуляції емоцій і почуттів; здатності аналізувати і критично оцінювати свої ролі у житті родини, соціуму, нації; вироблення стійкого ціннісного ставлення до себе і до людей, до нації.

5. Розроблено і впроваджено методичні рекомендації на допомогу вчителям загальноосвітніх навчальних закладів, класним керівникам, вихователям щодо організації і здійснення процесу формування національних цінностей у старших підлітків засобами історичної освіти. Вони дають можливість сучасному педагогу творчо розвивати ідеї реалізації національного виховання, враховуючи педагогічні умови, передбачені процесом формування національних цінностей.

Проведене дослідження не вичерпує вивчення всіх аспектів окресленої проблеми. Необхідними є подальше наукове обґрунтування системи методичної підготовки вчителів історії (та суспільствознавчого циклу загалом) з метою оптимізації національного виховання старших підлітків через формування у них національних цінностей; вивчення умов ефективного формування національних цінностей в учнів 8-9 класів у позашкільній діяльності; дослідження впливу сім'ї, засобів масової інформації, громадських організацій на формування національних цінностей.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Навчально-методичні видання

1. Оксенюк О.В. Формування національних цінностей у процесі вивчення історії. Методичні рекомендації на допомогу вчителям загальноосвітніх шкіл, класним керівникам, вихователям /О.В. Оксенюк. – Рівне: Волинські обереги, 2009. – 136 с.

Статті у наукових фахових виданнях

2. Оксенюк О.В. Досвід емоційно-чуттєвого ставлення (як компонент змісту історичної освіти) у формуванні духовності школярів /О.В. Оксенюк // Імідж сучасного педагога. – Полтава, 2002. – № 2. – С. 46-49.

3. Оксенюк О.В. Духовний розвиток – системоутворюючий чинник гуманітарних знань /О.В. Оксенюк // Оновлення змісту, форм та методів

навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. праць: [наукові записки РДГУ]. – Рівне: РДГУ, 2002. – Вип. 23. – С. 67-69.

4. Оксенюк О.В. Специфіка морально-духовного виховання особистості на уроках історії (з досвіду роботи вчителів-методистів шкіл м. Рівного) / О.В. Оксенюк // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. – К.: АПН України, Ін-т проблем виховання, 2002. – Кн. II. – С. 80-85.

5. Оксенюк О.В. Духовність як альязія сучасних реалій навчально-виховних технологій у загальноосвітній школі / О.В. Оксенюк // Вісник Житомирського педагогічного університету: [наук. журнал]. – Житомир: ЖДПУ імені І.Франка, 2003. – Вип. 12. – С. 238-241.

6. Оксенюк О.В. Підліток у пошуках щастя або духовна детермінанта підліткового віку / О.В. Оксенюк // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Ч.І. Соціально-психологічні детермінанти формування гендерних стереотипів в умовах сучасного суспільства: зб. наук. праць: [наук. записки РДГУ]. – Рівне: РДГУ, 2003. – Ч.І. – Вип. 27. – С. 101-105.

7. Оксенюк О.В. Національні цінності як духовний аспект особистості / О.В. Оксенюк // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. праць: [наук. записки РДГУ]. – Рівне: РДГУ, 2005. – Вип. 30. – С. 14-18.

8. Оксенюк О.В. Національно-духовні цінності як основа національної системи виховання / О.В. Оксенюк // Гуманітарний вісник ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г.Сковороди”: [наук.-теорет. зб.]. – Переяслав-Хмельницький, 2006. – Вип. 11. – С. 88-92.

9. Оксенюк О.В. Відбір та структурування змісту історичного навчального матеріалу з метою формування національних цінностей в учнів / О.В. Оксенюк // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. праць: [наук. записки РДГУ]. – Рівне: РДГУ, 2008. – Вип. 39. – С. 97-102.

10. Оксенюк О.В. Формування національних цінностей в учнів у контексті сучасного педагогічного мислення / О.В. Оксенюк // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. праць: [наук. записки РДГУ]. – Рівне: РДГУ, 2008. – Вип. 40. – С. 69-72.

11. Оксенюк О.В. До проблеми національних цінностей / О.В. Оксенюк // Нова педагогічна думка. – 2009. – № 2. – С. 86-88.

АНОТАЦІЇ

Оксенюк О.В. Формування національних цінностей в учнів 8-9 класів загальноосвітніх шкіл у процесі вивчення історії. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія та методика виховання. – Інститут проблем виховання АПН України, Київ, 2010.

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове розкриття проблеми формування національних цінностей в

учнів 8-9 класів загальноосвітніх шкіл у процесі вивчення історії, що представлено обґрунтуванням сутності і специфіки цього процесу, а також змісту і структури національних цінностей. На основі теоретичного аналізу ознак, компонентів і критеріїв сформованості національних цінностей в особистості діагностовано рівні досліджуваної якості у старших підлітків.

Обґрунтовано, розроблено й апробовано структурно-функціональну модель формування національних цінностей у старших підлітків засобами історичної освіти.

У результаті експериментальної перевірки моделі виявлено педагогічні умови формування національних цінностей: зовнішня умова представлена ціннісноформувальною діяльністю вчителя, внутрішня – ціннісною діяльністю учня. Доведено, що процес формування національних цінностей, основою якого є ціннісноформувальна діяльність учителя і ціннісна діяльність учня, сприяє реалізації емоційно-ціннісного ставлення до світу і зростанню досвіду творчої діяльності учнів, що розширює можливості якісного засвоєння учнями всіх компонентів змісту історичної шкільної освіти й оптимізує національне виховання.

Ключові слова: національні цінності, ціннісноформувальна діяльність учителя, ціннісна діяльність учня, процес вивчення історії.

Оксенюк О.В. Формирование национальных ценностей в учеников 8-9 классов общеобразовательных школ в процессе обучения истории. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Институт проблем воспитания АПН Украины, Киев, 2010.

Исследование раскрывает теоретические и практические основы формирования национальных ценностей в учащихся 8-9 классов общеобразовательных школ в процессе обучения истории. Подчеркивается, что процесс формирования ценностного мира личности является базой воспитания, что, в свою очередь, помогает определить и теоретически обосновать суть понятия „национальные ценности”, а также содержание, структуру и особенности их формирования в старшем подростковом возрасте.

В диссертационной работе конкретизировано понятие национальных ценностей на базе конституционного определения нации как этнополитической общности и трактовки гуманистической морали как основы формирования личности, а также философского подхода к определению и психологической составной ценностей.

Соответственно, национальные ценности – это система положительных личностно и общественно значимых образований, проявляющаяся в сфере субъектно-объектных отношений и осознающаяся этнополитической общностью, и которая усваивается этой общностью в ее духовно-практической деятельности. В качестве основы структуры национальных ценностей рассмотрено патриотизм, историческую память, политическую свободу, чувство национального достоинства, государственные и национальные символы.

Обусловлено, что для учащихся 8-9 классов характерны генезис самосознания, становление личностной аксиологии, сензитивность к духовности, развитие процессов самопознания и саморегуляции. Определено, что наиболее актуальной проблемой национального воспитания выступает повышение уровня национального самосознания, которое проявляется в отношениях личности к национальным ценностям, а также в активном их усвоении и умножении.

Исследование структурного и мировоззренческого аспектов формирования национальных ценностей позволило определить главные компоненты их формирования у старших подростков, а именно – ценностные отношения личности к себе, к другим, к Отечеству, к человечеству, которые проявляются на уровнях интеллекта, эмоций и поведения и исследуются с помощью когнитивного, эмоционально-ценностного и деятельностного критериев.

Обозначено, что когнитивный критерий характеризуется степенью сформированности системы знаний о национальных ценностях, осознанием ценностного отношения личности к себе как представителю нации и к самой нации. Эмоционально-ценностный критерий раскрывается через положительное восприятие личностью национальных ценностей, поскольку эмоциональные переживания являются основой эмоционально-ценностных отношений личности к окружающей среде. Деятельностный критерий учитывает реализацию знаний о содержании основных национальных ценностей и эмоционального отношения, представленного в личностном усвоении национальных ценностей, в моделировании личностью ценностной деятельности в отношении к себе и к окружающим. В результате диагностики описанных компонентов у старших подростков были определены высокий, средний и низкий уровни сформированности национальных ценностей.

Сформированность национальных ценностей излагается как интегративное качество личности, которое является результатом комплекса воспитательных процессов (сознательно организованных и стихийных) и работой субъекта (ученика) над собой, и которое включает определения национально сознательной личности, что выражается в системе ее ценностных отношений. В итоге сравнительного теоретического анализа содержания, форм и методов формирования национальных ценностей, предложенных разными учебно-воспитательными концепциями, разработана авторская структурно-функциональная модель формирования национальных ценностей у старших подростков средствами исторического образования. Основой этой модели является ценностноформирующая деятельность учителя и ценностная деятельность ученика.

Эксперимент подтвердил, что успешное формирование национальных ценностей у старших подростков в процессе обучения истории достигается наличием двух необходимых условий реализации процесса формирования, а именно – ценностноформирующей деятельности учителя (организация, стимулирование и управление процессом формирования национальных ценностей, которое состоит из отбора и структурирования элементов

содержания изучаемого исторического материала, определения комплекса методов, приемов, средств и форм организации учебно-познавательной деятельности учеников) и ценностной деятельности ученика, которая построена на процессах его самопознания, самоутверждения и саморегуляции.

Педагогический эксперимент позволил констатировать, что формирование национальных ценностей у старших подростков средствами исторического образования с помощью предложенной системы ценностноформирующей деятельности учителя продуцирует у учащихся формирование личностной ценностной системы, умений эмоционально-волевой регуляции, навыков критического анализа собственных ценностных отношений. Реализация на практике разработанной модели делает возможным улучшение методической подготовки учителей, усовершенствование их профессиональных умений, навыков и способствует эффективности национально-патриотического, духовно-морального воспитания старших подростков.

Ключевые слова: национальные ценности, ценностноформирующая деятельность учителя, ценностная деятельность ученика, процесс изучения истории.

Oksenyuk O.V. Formation of National Values of Pupils 8-9 Forms in Secondary Schools in the course of studying History. – Manuscript.

The dissertation for the scientific degree of a Candidate of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.07 – Theory and Methodology of Education. – Institute of problems education APS of Ukraine, Kyiv, 2010.

The dissertation deals with the theoretical generalization and sorting out the problems concerning the formation of national values of pupils 8-9 formers of the secondary school in the course of History studies which is represented by providing the essence and specification of this process, the content and structure of national values. The levels of the development of the quality under investigation in addescents are distinguished on the basis of the theoretical analysis of personal characteristics, components and criteria of the formation of national values. The structural and functional model of the formation of national values through History studies in the secondary school is substantiated, worked out and probated.

As a result of the experiment the following pedagogical conditions of the formation of national values has been identified: the external condition which is represented by the value-shaping activity of the teacher and the internal condition which is represented by the value-developing activity of the pupil. It has been proved that the process of the formation of national values whose basis is the value-shaping activity of the teacher and the value-developing activity of the pupil facilitates realizing emotional values attitude to the world and enlarging the creative experience which enhances possibilities of qualitative study of all the components of History subjects at school and optimizes national education.

Key words: national values, value-shaping activity of the teacher, value-developing activity of the pupil, the process of History studies.

Підписано до друку 22.02.2010. Формат 60х90 1/20.
Папір офсет. Гарнітура «Times». Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 67/3.

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33000, м. Рівне, вул. С.Бандери, 12